

ВЕРГУНОВ Віктор,
доктор сільськогосподарських наук,
доктор історичних наук, професор,
академік НААН,
директор Національної наукової
сільськогосподарської бібліотеки НААН
(м. Київ, Україна)

dns.gb.uaan@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5476-4845>

ПАНТЕОНИ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ (НА ПРИКЛАДІ П. ГАВСЕВИЧА, М. ВОЛЬФА, М. ТЮЛЕНЄВА)

У статті на основі архівних документів відтворено біографію Петра Івановича Гавсевича (1883–1920) – відомого українського вченого-аграрія, фундатора і першого директора теперішньої Дослідної станції лікарських рослин Інституту агроєкології і природокористування Національної академії аграрних наук України в Лубнах. Наголошується на тому, що перша офіційна біографія, створена дружиною вченого Н. М. Сінгалевич – комісара Народної освіти, педагогинєю, виявилася класичною «пролетарською» біографією, яка містила безліч неточностей і «білих плям» у житті П. І. Гавсевича, а жінка доклала чимало зусиль, щоб усі «Особисті справи» чоловіка зникли з українських архівів. Автором на основі ґрунтовного аналізу творчої спадщини П. І. Гавсевича, що складає більше 50 різноманітних наукових і науково-популярних публікацій, частину з яких вперше уведено до наукового обігу, встановлено, що він був одним із найкомпетентніших фахівців своєї справи в країні. Важливим залишається той факт, віднайдений в архівах, що П. І. Гавсевич, на противагу ідеологічним більшовицьким кліше, не був «щирим революціонером», а, навпаки, мав глибокі знання в богослів'ї та був набожною людиною, крім того, щиро закоханим у свою справу.

У публікації порушено проблему вшанування пам'яті відомих учених-аграріїв на державному рівні.

Ключові слова: *Петро Іванович Гавсевич, Лубенська дослідна станція лікарських рослин, сільськогосподарська дослідна справа, вчені-аграрії, вшанування пам'яті.*

PANTHEONS OF MEMORY OF UKRAINE AND ITS REGIONS (ON THE EXAMPLES OF P. HAVSEVYCH, M. WOLF, M. TYULYENEV)

The article, based on archival documents, reproduces the biography of Petro Ivanovych Havsevych (1883–1920), a well-known Ukrainian agricultural scientist, founder and first director of the Research Station of Medicinal Plants of the Institute of Agroecology and Nature Management of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine in Lubny. It is emphasized that the first official biography, created by the wife of the scientist N. M. Singalevych, the Commissioner of National Education, a pedagogue, turned out to be a classic "proletarian" biography, which contained many inaccuracies and "white spots" in the life of P. I. Havsevych, and she made a lot of effort to ensure that all of her husband's "Personal Affairs" disappeared from the Ukrainian archives. The author, on the basis of a thorough analysis of P. I. Havsevych's creative heritage, which consists of more than 50 various scientific and popular science publications, some of which were introduced into scientific circulation for the first time, established that he was one of the most competent specialists in his field in the country. What remains important is the fact found in the archives that P. I. Havsevych, contrary to the ideological Bolshevik cliché, was not a "sincere revolutionary", but, on the contrary, had deep knowledge in theology and was a pious person, besides, sincerely in love with his work.

The publication raised the issue of commemorating famous agricultural scientists at the state level.

Keywords: *Petro Ivanovych Havsevych, Research Station of Medicinal Plants in Lubny, agricultural research, agricultural scientists, commemoration.*

Актуальність дослідження і постановка проблеми. Закон «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» № 317-VIII від 9 квітня 2015 року [15], більше відомий широкому загалу як Закон про декомунізацію і, особливо, початок з боку Російської Федерації повномасштабної війни не тільки змусив відповідально та змістовно звернутися до перегляду всього того, що не лише стверджує та, головне, наповнює національну ідею, а й на чому вона зростала з персоніфікованим наповненням через різні епохи та системи влади на теренах сучасної України. Зрозуміло, що кожна з них формувала через політичні уподобання власні пантеони слави. Яким чином таке робилося та за яких критеріїв, це окрема, як кажуть, історія.

Сьогодні ми маємо всі підстави стверджувати, що радянська доба в історії України нічим в цьому відношенні не відрізнялася від царської. Десь навіть той же цинізм і не менш системні фальсифікації та підтасовки, на жаль, під певну

ідеологію великозначущості російської нації. Таки довго татарське іго з його ординськими цінностями проіснувало й навіть генетично наповнило свідомість та сприйняття дійсності у ще недавно спільної Вітчизни. Як виявилось аж занадто, особливо стосовно елементарної демагогії та перекручування подій, фактів, біографій тощо. Коли поринаєш в архіви й роками формуєш власне уявлення про ту або іншу постать – іноді диву дивуєшся окремим «обтяженим» часто-густо клейнодами від науки. Ні навіть не за те, що «тупо» переписують або компілюють кимось зроблене, а елементарною людською бездушністю до світлої пам'яті справжніх патріотів нашої нації і, особливо, скривджених в різних проявах. Так і хочеться запитати у таких «літописців»: «Чи молилась ти, Дездемоно...?».

Мені пощастило за творче життя повернути і навіть увіковічити, не тільки на рівні України, не один десяток славетних імен за їх благі діяння (в більшості інноваційних) в ім'я майбутнього нашої нації. Іноді здається, що знаходячись там, за обрієм, вони за це не просто мене оберігають від всіляких викликів, які зустрічаються в кожного, хто має власну думку і тим паче щодо історичних подій та фактів, а й взагалі додають впевненості у вірності вибраного шляху зі встановлення по-Божому людської справедливості. Віддавши цій, без перебільшення, благородній справі вже третій десяток років, можу навіть говорити, що весь цей процес встановлення істини не просто облагороджує, а навіть наповнює душу новим змістом десь під кутом Божої волі саме тобі відведеної із твоїм рівнем сприйняття дійсності. Принаймні мене воно виховало бути вдячним!... Від того, наскільки глибоко ти поринаєш у реконструкцію життя й діяльності конкретної особистості або, як кажуть, – «пропустиш» через себе, залежить, в кінці-кінців, й так необхідна об'єктивність без «лушпиння» та «кон'юнктури». Для цього дуже важливо враховувати контент часу або соціально-політичний контекст на певних етапах становлення і творчих звитяг досліджуваної особистості. А таке, на жаль, не дуже любляють дослідники біографій як маститі, так і початківці. Бо потрібно до нудоти шукати, читати, аналізувати першоджерела. Достовірно знаю, що в разі якщо таке зробиш –

отримаєш повномасштабне уявлення про багато речей щодо діяльності вибраного тобою героя і навіть стверджених кимось його звитяг. Неодноразово пересвідчувався, що в більшості випадків ціла купа речей з ним пов'язаних можуть не відповідати особливо «бронзовілим» ідеологічним радянським біографіям.

Мета роботи – відтворення не штучно «сконструйованої», а особисто дослідженої на основі архівних документів достовірної біографії Петра Івановича Гавсевича (1883–1920) – відомого українського вченого-аграрія, фундатора і першого директора теперішньої Дослідної станції лікарських рослин Інституту агроєкології і природокористування Національної академії аграрних наук України в Лубнах. **Наукова новизна дослідження** полягає у комплексному підході до оцінки внеску П. І. Гавсевича й інших учених-аграріїв для розвитку аграрної науки та сільськогосподарської дослідної справи в Україні XIX – початку XX ст. **Методологія дослідження** ґрунтується на використанні автором методів історико-наукового аналізу, систематизації, а також біографічного методу.

Виклад основного матеріалу. Щире бажання зробити все можливе, щоб сторіччя станції відзначати на державному рівні у 2016 р., спонукало мене спробувати десь переосмислити як історію появи славетної установи, так і життєвий та творчий шлях першого керманіча. При цьому максимально не відштовхуючись від вже написаного як іншими дослідниками, так і особисто [8]. Досить швидко пересвідчився, що, за великим рахунком, існувала кимось зроблена канва, яка інтерпретувала, під тим чи іншим кутом, з неприкритими роками протиріччями й не тільки в оцінках творчого доробку П. І. Гавсевича, навіть відносно заснування в 1916 р. чи не першої в Європі комплексної Станції лікарських рослин. Практично відразу зрозумів, що біографію П. І. Гавсевича з певним революційним змістом та досить поверхневим науковим доробком підготувала його дружина Н. М. Сінгалевич. У роки Української революції 1917–1921 рр., перебуваючи в Лубнах, вона стала таким собі комісаром Народної освіти. Згодом прояснилися і мотиви, чому саме під таким кутом нею був

поданий біографічний матеріал. Виявилося, що дама з «бурхливим» більшовицьким наповненням вирішила використати можливість отримати спеціальну довічну пенсію для себе й своєї доньки як дружина, чоловік якої загинув від підступів «контрреволюції» за світле комуністичне майбутнє радянської країни. А оскільки особа (до речі, уродженка Лубен) була пробивна та енергійна у всіх відношеннях для досягнення своєї мети (вони, як правило, не зупиняються ні перед чим, зустрічав у своєму житті таких неодноразово, щось на кшталт: «дай за дай» або «щоб зиск був»), то й фактично сфальшувала окремі події життя свого чоловіка (від якого, між іншим, була старша більш, ніж на десять років, і не мали спільних дітей), достатньо «пролетарську» біографію. Підозрюю, що для початку зробила все можливе, щоб всі його «Особисті справи» в українських архівах зникли. Щоб не дай Боже щось можна було перевірити. «Призначила» йому нові рік і місце народження, соціальне походження тощо. Навіть фото чомусь виявилось єдиним та десь намальованим і, на власне переконання, мало досить суперечливий характер на відповідність. Ось цю «біографію» Н. М. Сінгалевиц і надіслала до Лубенського міського музею зі своїми коментарями та поясненнями. Вона і стала джерелознавчою основою для «образу» П. І. Гавсевича десь навіть як ортодоксального більшовика, а не виключно оригінального вченого та видатного її організатора [18]. Хоча, вірніше, останнє таки залишилося у вигляді константи.

Коли особисто поринув у архівні пошуки, зокрема щодо оцінки творчого доробку П. І. Гавсевича (а це більш як 50 різноманітних наукових і науково-популярних публікацій, частину з яких вперше ввів до наукового кругообігу), то вималювався дещо інший образ. Усе нагадало ситуацію як у випадку з не менш видатним лубенчанином, який, до речі, відіграв багато в чому знакову роль у творчій долі П. І. Гавсевича, а саме – професором А. Є. Зайкевичем (1842–1931) [12]. З того радянська влада вирішила, в часи свого найвищого розквіту, зробити образ такого собі «українського Мічуріна» [17]. Як наслідок, багато в чому схожий випадок з відсутністю архівів, фото, однобічна біографія, що

переписувалася десятками років різними «літописцями». Зважу, тільки, що без революційної героїки, але хоча б з певними національними проявами.

Після довгих спроб та відмов із українських архівів таки вдалося встановити об'єктивність по відношенню до основоположних біографічних відомостей про П. І. Гавсевича. Усе стало на свої місця з отриманням мною (внаслідок тривалої переписки) його справи студента Московського сільськогосподарського інституту впродовж 1909–1912 рр. [14]. З неї стало відомо, що він – уродженець не Києва, а містечка Махнівка Бердичівського повіту Київської губернії і датою народження є 22.03.1883 р., а не 1879 р., як зазначала згодом Н. М. Сінгалевич. Батьки його були не робітники, а міщани. Виявилося, що з юнацьких років він мав тягу до нових знань і, насамперед, природознавчих. Закінчив із золотою медаллю місцеву чоловічу гімназію та дипломом І-го ступеню природниче відділення фізико-математичного факультету Університету Святого Володимира (нині – Київський національний університет імені Тараса Шевченка) в 1907 р. У цей період сформувався коло його фахових інтересів, насамперед, щодо вивчення можливостей лікарських рослин під впливом класиків агробіологічної науки світового виміру – професорів: С. М. Богданова (1859-1920) [4] та С. Г. Навашина (1857–1930). Цей інтерес став не випадковим ще з однієї обставини, а саме – проблем зі здоров'ям через сухоти. Після закінчення навчання в Києві, він викладав природознавство та природничу історію в гімназіях Полтавщини та Київщини. І тут його дружина вперше в «своїй біографії» про чоловіка пише про його «революційність» у вигляді поширень природознавчих поглядів К. А. Тимирязєва серед учнів. За це, начебто, й постраждав відстороненням від займаної посади. Аж не смішно, оскільки в той же рік, коли його звільнили, він отримав від тих, хто це зробив, рекомендацію-направлення на навчання в Московський СГІ. Навчаючись в Москві, ні в яких революційних гуртах та студентських протестних виступах (як, до речі, і в Київському університеті) не брав участь. Відмічено тільки про проблеми зі здоров'ям, що потребувало окремого мешкання, а також постійне бажання підпрацьовувати в літні відпустки через фінансові проблеми після

смерті батька, для підтримки менших братів і сестер. А ще вразили документальні свідчення викладачів про видатні наукові таланти студента П. І. Гавсевича. Згадаю тільки корифеїв вітчизняної агрономії професорів: О. Ф. Фортунатова, В. Р. Вільямса, М. А. Єгорова. І ще один факт з архівних документів, який іде в протипагу ідеології більшовизму: глибокі знання в богослів'ї та щира набожність. Не існує «революційності» у П. І. Гавсевича під час праці помічником губернського агронома Волині та Чернігівщини протягом 1912–1914 рр. З 1915 р. вже він остаточно в Лубнах у якості старшого спеціаліста з лікарських рослин Департаменту землеробства. Робив усе можливе для появи спеціалізованої дослідної станції саме в Лубнах. Не маючи широких зв'язків у місті, між іншим, познайомився, а потім одружився з вчителькою Н. М. Сінгалевиц, яскравою представницею місцевої культурно-просвітницької еліти. Чому і як все в них відбулося сьогодні важко судити. Тим паче, кому, насамперед, таке було потрібно. З цього приводу існує кілька припущень. Не варто також забувати, що, не зважаючи на вади зі здоров'ям, П. І. Гавсевич був високим інтелектуалом та одним із найкомпетентніших фахівців своєї справи в країні, не кажучи, про надзвичайно перспективного молодого чоловіка в системі «петровського табелю рангів». Отримав спадкове дворянство, мав пристойний посадовий оклад і непогані зв'язки в тодішній столиці спільної Вітчизни. Тому зовсім не випадково, після Лютневої буржуазно-демократичної революції в Росії 1917 р. саме його лубенська інтелігенція із широкою підтримкою А. Є. Зайкевича, який головував на зібранні, обрала першим головою міської ради робітничих, солдатських і селянських депутатів. Тим самим, сподіваючись, що ті негативні процеси агресії, які намітилися стосовно руйнації всього без виключення від царизму з боку фактично неконтрольованої маси озброєних людей, що поверталися з фронтів, вдалося зупинити. Десь щось через певні компроміси й вдалося зупинити їх на початковому стані. Здається, що й ці таланти П. І. Гавсевича поряд із виключно науковими, як кажуть, помітили на рівні Української Центральної Ради. Насамперед, його ідеї та конкретні пропозиції щодо організації аграрного виробництва та дослідництва

для його потреб в Україні, проголошені на Першому Всеукраїнському агрономічно-економічному з'їзді, що відбувся 22–26 жовтня 1917 р. у м. Києві зі вступним словом М. С. Грушевського, отримали відповідну підтримку через прийняті постанови. Мова йде про пленарні доповіді: «Аграрний рух на Київщині і на Україні» та «Про поділ України на сільськогосподарські райони», а також секційну разом з професором М. Ф. Кащенко «Організація промислового лікарського рослинництва» [21, с. 14, 15, 27]. Тому відбувся переїзд до Києва й активна державотворча діяльність на різних посадах в головному аграрному відомстві часів Генерального секретаріату та міністерства земельних справ Української Центральної Ради, Української Держави Гетьмана П. Скоропадського та Директорії УНР. Принаймні знайдено відповідні архівні підтвердження в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України. Практично відсутня інформація про тісну співпрацю з більшовиками після жовтневого перевороту в 1917 р. До речі, маю підозру, що саме вони його й стратили за неприкритий «махровий» український націоналізм. Хоча могли таке зробити й денікінці. Зустрічав різні версії з цього приводу, як до речі, і відносно року загибелі у 1919 р. чи 1920 р., але вони скоріше як припущення, а не документно підтвержені. Цим згодом і скористалася його дружина, коли, як завжди, при зміні влади та, тим паче, системі користуються «продвинуті» й десь безпринципні для досягнення особистих корисних цілей. Але це вже інша історія України та українців!... Врешті-решт, тільки за часів державності, десь справедливність, як кажуть, ствердилася щодо оцінки місця й ролі неординарного вченого й організатора сільськогосподарської дослідної справи в Україні П. І. Гавсевича заради майбутнього країни. Зі свого боку, обґрунтовано вніс його до когорти 100 видатних учених та організаторів галузевого експериментаторства в Україні за весь період його функціонування, як складової сучасного природознавства та культури нації [2]. Сюди також включаю і присвоєння міською радою його імені одній із вулиць м. Лубни. За що величезний респект славетному місту. Серію своїх публікацій [3; 6; 8; 9], у яких першим висвітлив достовірну, а не «сконструйовану» його біографію та,

головне, – звияги, довів, що Лубенська районна рада не помилилася у власному рішенні. Адже П. І. Гавсевич не тільки справжній українець за народженням, а ще й той, який прославив Лубни і всю неньку Україну в цивілізованому світі. Не випадково всі провідні енциклопедії років державності (включаючи регіональну «Полтавіку» [13]) вміщують коротку біографію із звершеннями П. І. Гавсевича. Якщо так відбувається, то до кінця не зовсім розумію нещодавнє рішення Робочої групи щодо зміни урбанонімів Лубенської територіальної громади про скасування раніше прийнятої Постанови щодо присвоєння одній із вулиць міста імені Петра Гавсевича. Вважаю, що тут присутній, притаманний особливо радянській добі, формалізм. Нове рішення приймали без широкого громадського й, головне, – фахового обговорення. Якщо Робоча група це саме та інстанція у вигляді «Третейського суду», то тоді нехай спочатку обґрунтує, а потім вимагає виключення П. І. Гавсевича з усіх енциклопедичних видань та історії Станції лікарських рослин!... Як кажуть: «Гуляти так гуляти!». Слава Богу, що спільними зусиллями небайдужих і, головне, – обізнаних фахівців ситуацію вдалося владнати. Долучився до цього, як кажуть, – «по-повному»... і словом, і ділом! [6, с. 3, 6].

У новітній історії України вже неодноразово стикався з такою односторонністю, однобічністю та навіть некомпетентністю трактування стосовно конкретних постатей і їх внеску в історію України. Але через дискусію вдавалося дійти до істини. Згадую випадок з не менш відомим ученим та організатором вітчизняної аграрної науки, а також державним діячем М. М. Вольфом (1880–1933) [7], 140-річний ювілей якого свого часу ініціював щодо відзначення через відповідну Постанову Верховної Ради України [20]. Палкі відкриті дискусії через Інститут національної пам'яті, профільний підкомітет і комітет українського парламенту довели, що білорус за національністю та іудей за віросповіданням Мойсей Вольф, який працював певний час замнаркомом земельних справ УСРР на початку 1920-х рр., головою Держкомстату УСРР в середині 1920-х рр. та заступником (віцепрезидентом) по ВАСГНІЛ при академіку М. І. Вавілову (1887–1943) наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. і який був репресований

за сфабрикованим політичним процесом «Справа наркомів» у 1933 р., стільки зробив для становлення та розвитку теперішньої галузевої академічної науки, що ми повинні тільки схилити голову щодо вшанування його світлої пам'яті, а не замовчувати чи викреслювати з української історії навіть за «затребуваність» радянською добою. У цьому зв'язку надзвичайно прикро, що теперішнє керівництво Державного комітету статистики України, незважаючи на постанову Парламенту щодо увіковічення пам'яті М. М. Вольфа, таки відмовило встановити йому меморіальну дошку на своїй будівлі. І це незважаючи на те, що він свого часу фактично ствердив принципи науковості в діяльності цього органу. Неофіційний аргумент відмови – національність, а офіційний полягав у тому, що в 1925 р. відомство знаходилося в тодішній столиці УСРР – м. Харкові. Ось як буває!...

Не меншу неоднозначність викликав й інший випадок, з яким зіштовхнувся, коли виникла ситуація про відмову у встановленні меморіальної дошки видатному українському вченому-агромеліоратору, член-кореспонденту АН УРСР М. О. Тюленеву (1889–1969) з боку аналогічної як у Лубнах, тільки в назві Комісії. Незважаючи, що вийшла постанова українського парламенту № 2654-VIII від 18.12.2018 р. про відзначення його 130-річного ювілею на державному рівні та відповідні клопотання з боку зацікавлених від Національної академії аграрних наук України, пропозиція не отримала достатньої кількості голосів через твердження одного з членів, що мов «...р. Дніпро зацвіла...» із-за меліорації. Наполіг, щоб дане питання було розглянуто повторно і надав свої аргументи щодо конкретного внеску, як називали у фаховому середовищі світу, – «українського Вебера», порівнюючи з класиком землеробства на осушених ґрунтах німцем А. Вебером (1868–1958). Мало того, довів, що своїми розробками М. О. Тюленев робив усе можливе, щоб якраз «Дніпро не квітував» [5]. Незважаючи на існуючі непорозуміння компромісу досягли, й на мої кошти дошку таки встановили на будівлі Інституту водних проблем і меліорації НААН у м. Києві, предтечу якого вчений колись створював у вигляді Українського НДІ сільськогосподарської меліорації в м. Харкові. Головне, що на зібранні члени

Комісії (фахівці з різних напрямів культурно-просвітницького середовища), через фахові пояснення, змогли, як кажуть, «відкинути» власні десь хибні уявлення щодо розуміння окремих сегментів у житті України, що їм з непрофесійних обставин не підвласні в об'єктивності розуміння. До речі, серед них були присутні в залі й «ортодокси» з Інституту національної пам'яті.

Прикро, що на цьому фоні існують протилежні приклади, коли ті ж законодавці змін не ініціюють їх. Згадаємо, в цьому зв'язку, «бронзовілі» постаті безперечно видатних вчених академіків АН УРСР О. Н. Соколовського (1884–1959) та М. Т. Рильського (1895–1964), які виступили громадськими звинувачами на сфабрикованому (як і всі інші в часи радянської доби), зухвалому за цинізмом політичному процесі – «Спілка визволення України». Сьогодні його протоколи доступні для всіх бажаючих [16]. Судили вони в Оперному театрі м. Харкова собі рівних, як, наприклад, віцепрезидент АН УСРР, академік С. О. Єфремов (1876–1930). Ви тільки вдумайтесь, у кінці кінців жертвами репресій стали, за різними даними, 70 тисяч осіб. Десь співзвучна така ситуація і відносно «славнозвісного» уродженця Полтавщини академіка Т. Д. Лисенка (1898–1976), портрет якого висить у музеї провідного аграрного вишу України серед кращих його випускників за всю історію (хоча він фактично його не закінчував, а тільки курси насінництва). Чомусь вирішили «забути» про його особисту негативну роль щодо долі М. І. Вавілова [19] та не менш негативу для вітчизняної агробіологічної науки після серпневої 1948 р. сесії ВАСГНІЛ, яка фактично згорнула генетичні дослідження в країні та сприяла переслідуванню відповідних українських вчених [1]. В обох випадках, не існує виправдання, що усіх трьох змусили, в разі коли на кону стояв вибір: особисте чи громадянське!... Бо Омар Хайям колись зазначав: «роби благодать, але не за рахунок інших!...». Тому хочу закликати всіх причетних, як призначених, так і обраних з боку держави чи місцевої громади, бути зважливими і без штампів формувати пантеони слави України в лоні європейських вільностей, коли шануємо й, головне, – вшануємо не тільки народжених, а й тих, хто прославив країну в цивілізаційному світі без політичних уподобань, національної приналежності й

віросповідання. Тоді й будемо в тій омріяній українцями віками Європі, як іноді кажу, не лише «язиком», а за справжніми цінностями і, тим паче, не як у випадку з П. І. Гавсевичем, сфальсифікованими. А скільки ще таких випадків!... Давайте разом виправляти штучно створені ситуації неправди та десь навіть дикунства. Крім того, закликаю, насамперед, через емоції їх не створювати. Зрозуміло, що втрати людського життя і, тим паче, викликані війною, не можуть не впливати на нашу гідність чи свідомість, але не до абсурду доходити!... У цьому зв'язку, мене прикро вразила ситуація, що склалася в м. Рівне. Під час знайомства з музеєм історії одного з навчальних закладів першокурсники досить агресивно почали вимагати знищення всіх атрибутів радянської доби, що пов'язані з ним. Тим самим, вимагаючи відмовитися від усього того, що при усій політизації всіх складових життя тієї епохи, тим не менше, вело українську націю вперед. Серед цього є, з певним наповненням символіки епохи, картини, фільми, книги, пам'ятники тощо, виконані видатними майстрами. Наприклад, прапор університету того часу, який прикрашає орден «Дружби народів» з 1982 р. було вишито на оксамиті машинним способом однією з кращих і відомих ткаць ще в далекому 1922 р. та є зразком декоративно-прикладного мистецтва. У цьому зв'язку, взагалі, потрібно подумати та створити спеціальні музеї (як у Прибалтиці та Німеччині), де будуть виставлені такі експонати, як нагадування цієї неоднозначної сторінки нашої історії, що не повинна повторитися. До речі, в Рівному Музей тоталітарної доби планують зробити на Пагорбі Слави. Здається, що там знайдеться місце для студентки КГМІ, яка в 1942 р. у 20-річному віці загинула в роки Другої світової війни під Сталінградом. Їй присвячено книги, шість художніх фільмів для дітей, а бюст був встановлений на території університету. Але не можна допускати ситуації, коли мова йде про цивілізаційні цінності. Зовсім не прикрашає причетних до прийняття рішення зняти портрети видатного природознавця, що свої знання отримав у Києво-Могилянській академії – М. В. Ломоносова (1711–1765) та на кафедрі хімії – творця періодичної таблиці хімічних елементів професора Д. І. Менделєєва (1834–1907). Можна довго дискутувати, але, що тепер цю таблицю разом із

законом збереження речовини потрібно виключити і з навчального процесу? Як, до речі, й інші закони чи залежності, створені талановитими представниками донедавна спільної Вітчизни?!... Так не довго й в невігласи потрапити. Тим паче, що пункт 3 статті 3 Закону «Про декомунізацію» забороняє таке робити, а в тексті чітко зазначено, що це не стосується осіб, «...діяльність яких була значною мірою пов'язана з розвитком української науки» [15]. Я вже не кажу про положення статті 4 цього документу. Давайте хоча б якимось притримуватися прийнятої законності!... А так десь все нагадує сталінські часи, коли діти відмовлялися від батьків!... Потрібно змінювати свою історію, але й самому по європейськи змінюватися. Особливо, коли через краєзнавство її стверджуєш. Завжди готовий долучитися до їх виправлення. Бо таке навіть не безкультур'я, а елементарна людська підлість, тим паче, що ті, хто вже на небесах або за обрієм, не в змозі дати в земному житті, таким собі хунвейбінам (згадуючи історичні події поведінки молоді в Китаї), відсіч. На жаль, історія, як відомо, – не вчить, однак точно провчає!... Сподіваюсь, що в разі прийняття рішення Національною спілкою краєзнавців України про створення енциклопедії «Краєзнавство України» в 23 томах усі ці недоречності з біографіями справжніх українців, як за народженням, так і зробленим – в ім'я майбутнього будуть зняті.

Список використаних джерел та літератури

1. Вергунов В. А. Академіки ВУАН М. І. Вавилов та Т. Д. Лисенко і наукове забезпечення аграрного сектору України в роки «великого перелому». Полтавське дослідне поле: становлення і розвиток сільськогосподарської дослідної справи в Україні (до 125-річчя державного дослідництва в агрономії та тваринництві). Київ, 2009. С. 96–154.
2. Вергунов В. А. Гавсевич Петро Іванович (1883–1920). *Історія сільськогосподарської дослідної справи в Україні*. У 3-х ч. До 100-річчя від дня створення Нац. акад. аграр. наук України / В. А. Вергунов ; НААН, ННСГБ. Київ: Аграр. наука, 2018. Ч. 1 : Творці та розбудовники (бібліогр. нариси). С. 113–127. (Іст.-бібліогр. сер. «Аграр. наука України в особах, документах, бібліографії ; кн. 106).
3. Вергунов В. А. Життєві та творчі обрії фундатора Лубенської дослідної станції лікарський рослин П. І. Гавсевича : [монографія] / В. А. Вергунов ; НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки. Лубни, 2019. 227 с. (Сер. «Біобібліографія вчених-аграріїв України» ; кн. 74).

4. Вергунов В. А. Заслужений професор Університету Святого Володимира С. М. Богданов (1859–1920) – видатний організатор науково-освітньої агрономії на українських землях (до 160-річчя від дня народж.): наук. доп. Київ : ЦП КОМПРИНТ, 2019. 44 с.

5. Вергунов В. А. Історія наукового забезпечення осушувальних меліорацій в Україні: член-кореспондент АН УРСР М. О. Тюленев (до 130-річчя від дня народження): наук. доп. Київ: ТОВ «ЦП Компринт», 2019. 29 с.

6. Вергунов В. А. Лубенська «Одіссея» життя та звитяг Петра Гавсевича в ім'я майбутнього України. *Вечірня Полтава*. 2022. № 32(1537) (14 вересня). С. 3, 6.

7. Вергунов В. А. М. М. Вольф (1880–1933) – державний діяч, учений і один із організаторів сільськогосподарської дослідної справи в Україні. *Селекція і насінництво*: міжвід. тем. наук. зб. / УААН, Ін-т рослинництва ім. В. Я. Юр'єва. Київ, 2007. Вип. 94. С. 273–298.

8. Вергунов В. А. П. І. Гавсевич (1879–1920) – організатор системного дослідження культури лікарських рослин, державний та громадський діяч у роки перших сподівань державності України. *Гілея*: наук. вісн. Іст. науки. Філол. науки. Політ. науки : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Укр. акад. наук. Київ, 2014. Вип. 87 (№ 8). С. 92–99.

9. Вергунов В. А. П. І. Гавсевич (1883–1920) та історія становлення дослідної станції лікарських рослин Інституту агроекології і природокористування НААН (до 100-річного ювілею). *Агроекол. журн.* 2016. № 2. С. 16–29.

10. Вергунов В. А. П. І. Гавсевич (1883–1920) : великий українець за зроблене в ім'я майбутнього. *Лікарські рослини* : традиції та перспективи досліджень : матеріали IV Міжнар. наук. конф., присвяч. 140-річчю з дня народж. П. І. Гавсевича, Березоточа, 13–14 черв. 2019 р. / НААН, Ін-т агроекології і природокористування, Досл. ст. лікар. рослин. Березоточа, 2019. С. 9–11.

11. Вергунов В. А. Петро Гавсевич та його видатне творіння – Лубенська дослідна станція лікарських рослин. До 100-річчя від дня заснування. *Вечірня Полтава*. 2016. 30 берез. [№ 13 (1205)]. С. 6 ; 6 квіт. [№ 14 (1206)]. С. 6.

12. Вергунов В. А. Професор А. Є. Зайкевич – один із фундаторів вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи, відомий учений-аграрій, фізіолог рослин. *Вісник аграрної науки*. 2022. № 4. Т. 100. С. 79–86.

13. Вергунов В. А., Самородов В. М. Зайкевич Анастасій Єгорович. *Полтавіка* : полтав. енцикл. у 12-ти т. Полтава : Полтав. літератор, 2017. Т. 6 : Освіта і наука, кн. 1. С. 844–845.

14. Дело студента Петра Ивановича Гавсевича // ДБУ «ЦДА Москви». Ф. 228. Оп. 3. Спр. 1432. 73 арк.

15. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» № 317-VIII від 9 квітня 2015 року. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/317-19>

16. Злочин / Упорядник Петро Кардаш. Київ: Вид-во ім. О. Теліги. 2005 (2-ге вид.). 560 с.

17. Иванов С. З. Анастасий Егорович Зайкевич. Историко-биографический очерк / Под. ред. ак. АН УССР В. В. Данилевского. Харьков: Харьков. книжн. изд-во, 1959. 150 с.

18. Кривуненко В. П. Гавсевич Петро Іванович (1879, Київ – 1920, похований там само). *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: ВАТ «Поліграфкнига», 2006. Т. 5 (Вод - Гн). С. 277.

19. Поповский М. Дело академика Вавилова (Вступ. ст. А. Д. Сахарова). Москва: Книга, 1990. 303 с.

20. Постанова Верховної Ради України «Про внесення змін до додатка до Постанови Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2020 році». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/455-20?find=1&text=%D0%92%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%84#Text>

21. Труды 1-го Всеукраїнського Агрономічно-Економічного з'їзду 22-26 жовтня 1917 року у Києві. Т. 1: Постанови з'їзду. Київ: Друкарня «Последних Новостей», 1917.

References

1. Verhunov, V. A. (2009). Akademiky VUAN M. I. Vavylov ta T. D. Lysenko i naukove zabezpechennia ahrarnoho sektoru Ukrainy v roky «velykoho perelomu» [Academicians of the All-Ukrainian Academy of Sciences M. I. Vavylov and T. D. Lysenko and the scientific support of the agricultural sector of Ukraine in the years of the "great turning point"]. *Poltavske doslidne pole: stanovlennia i rozvytok silskohospodarskoi doslidnoi spravy v Ukraini (do 125-richchia derzhavnoho doslidnytstva v ahronomii ta tvarynnytstvi)* [Research field of Poltava: formation and development of agricultural research in Ukraine (to the 125th anniversary of state research in agronomy and animal husbandry)]. Kyiv, pp. 96–154 [in Ukrainian].

2. Verhunov, V. A. (2018). Havsevych Petro Ivanovych (1883–1920) [Petro Ivanovich Havsevych (1883–1920)]. *Istoriia silskohospodarskoi doslidnoi spravy v Ukraini*. U 3-kh ch. Do 100-richchia vid dnia stvorennia Nats. akad. ahrar. nauk Ukrainy [History of agricultural research in Ukraine. In 3 parts. For the 100th anniversary of the creation of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine]. Kyiv, part 1, pp. 113–127 [in Ukrainian].

3. Verhunov, V. A. (2019). Zhyttievi ta tvorchi obrii fundatora Lubenskoï doslidnoi stantsii likarskyi roslyn P. I. Havsevycha: [monohrafiia] [Life and creative horizons of the founder of the Lubny Research Station of Medicinal Plants P. I. Havsevych: [monograph]. Lubny [in Ukrainian].

4. Verhunov, V. A. (2019). Zasluzhenyi profesor Universytetu Sviatoho Volodymyra S. M. Bohdanov (1859–1920) – vydatnyi orhanizator naukovo-osvitnoi ahronomii na ukrainskykh zemliakh (do 160-richchia vid dnia narodzh.): nauk. dop. [Honored Professor of the University of St. Volodymyr S. M. Bogdanov (1859–1920) – an outstanding organizer of scientific and educational agronomy in Ukrainian lands (to his 160th anniversary)]. Kyiv [in Ukrainian].

5. Verhunov, V. A. (2019). Istoriia naukovoho zabezpechennia osushvalnykh melioratsii v Ukraini: chlen-korespondent AN URSR M. O. Tiuleniev (do 130-richchia vid dnia narodzhennia): nauk. dop. [The history of scientific support for drainage

reclamation in Ukraine: corresponding member of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR M. O. Tyuleniev (to his 130th anniversary)]. Kyiv [in Ukrainian].

6. Verhunov, V. A. (2022). Lubenska «Odisseia» zhyttia ta zvytiah Petra Havsevycha v imia maibutnoho Ukrainy [The Lubny "Odyssey" of the life and exploits of Petro Havsevych in the name of the future of Ukraine]. *Vechirnia Poltava* – Evening Poltava, no. 32 (1537) (September, 14), pp. 3, 6 [in Ukrainian].

7. Verhunov, V. A. (2007). M. M. Volf (1880–1933) – derzhavnyi diiach, uchenyi i odyz iz orhanizatoriv silskohospodarskoi doslidnoi spravy v Ukraini [M. M. Wolf (1880–1933) – statesman, scientist and one of the organizers of agricultural research in Ukraine]. *Selektsiia i nasinnytstvo* – Breeding and seed production. Kyiv, vol. 94, pp. 273–298 [in Ukrainian].

8. Verhunov, V. A. (2014). P. I. Havsevych (1879–1920) – orhanizator systemnoho doslidzhennia kultury likarskykh roslyn, derzhavnyi ta hromadskyi diiach u roky pershykh spodivan derzhavnosti Ukrainy [P.I. Havsevych (1879–1920) – organizer of systematic research on the culture of medicinal plants, state and public figure in the years of the first hopes of Ukrainian statehood]. *Hileia* – Gilead. Kyiv, vol. 87 (no. 8), pp. 92–99 [in Ukrainian].

9. Verhunov, V. A. (2016). P. I. Havsevych (1883–1920) ta istoriia stanovlennia doslidnoi stantsii likarskykh roslyn Instytutu ahroekolohii i pryrodokorystuvannia NAAN (do 100-richnoho yuvileiu) [P. I. Havsevych (1883–1920) and the history of the establishment of the research station of medicinal plants of the Institute of Agroecology and Nature Management of the National Academy of Sciences (for the 100th anniversary)]. *Ahroekolohichniy zhurnal* – Agroecological journal, no. 2, pp. 16–29 [in Ukrainian].

10. Verhunov, V. A. (2019). P. I. Havsevych (1883–1920): velykyi ukrainets za zroblene v imia maibutnoho. Likarski roslyny: tradytsii ta perspektyvy doslidzhen : *materialy IV Mizhnar. nauk. konf., prysviach. 140-richchiu z dnia narodzh. P. I. Havsevycha, Berezotocha, 13–14 cherv. 2019 r.* [P. I. Havsevych (1883–1920): a great Ukrainian for what he did in the name of the future. Medicinal plants: traditions and perspectives of research: materials of the 4th International Scientific Conference dedicated to the 140th anniversary of P. I. Havsevych, Berezotocha, June 13–14, 2019]. Berezotocha, pp. 9–11 [in Ukrainian].

11. Verhunov, V. A. (2016). Petro Havsevych ta yoho vydatne tvorinnia – Lubenska doslidna stantsiia likarskykh roslyn. Do 100-richchia vid dnia zasnuvannia [Petro Havsevych and his outstanding creation – the Lubny Research Station of Medicinal Plants. To the 100th anniversary of the foundation]. *Vechirnia Poltava* – Evening Poltava, March, 30 [no. 13 (1205)], p. 6; April, 6 [no. 14 (1206)], p. 6 [in Ukrainian].

12. Verhunov, V. A. (2022). Profesor A. Ye. Zaikevych – odyz iz fundatoriv vitchyzniano silskohospodarskoi doslidnoi spravy, vidomyi uchenyi-ahrarii, fizioloh roslyn [Professor A. E. Zaykevych – one of the founders of domestic agricultural research, a well-known agricultural scientist, plant physiologist]. *Visnyk ahrarnoi nauky* – Herald of Agrarian Science, no. 4, vol. 100, pp. 79–86 [in Ukrainian].

13. Verhunov, V. A., & Samorodov, V. M. (2017). Zaikevych Anastasii Yehorovych. *Poltavika: poltav. entsykl. u 12-ty t.* [Zaykevych Anastasii Yehorovych.

Poltavika: Poltava encyclopedia in 12 volumes]. Poltava: Poltav. literator, vol. 6, part 1, pp. 844–845 [in Ukrainian].

14. Delo studenta Petra Ivanovicha Gavsevicha [The case of student Petro Ivanovich Havsevych]. *DBU «TsDA Moskvi»*. Fund 228, Inventory 3, Unit 1432 [in Russian].

15. Zakon Ukrainy «Pro zasudzhennia komunistychnoho ta natsional-sotsialistychnoho (natsystskoho) totalitarnykh rezhymiv v Ukraini ta zaboronu propahandy yikhnoi symvoliky» № 317-VIII vid 9 kvitnia 2015 roku [Law of Ukraine "On Condemnation of Communist and National Socialist (Nazi) Totalitarian Regimes in Ukraine and Prohibition of Propaganda of Their Symbols" No. 317-VIII of April 9, 2015]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/317-19> [in Ukrainian].

16. Kardash, P. (Eds.) (2005). *Zlochyn [Crime]*. Kyiv [in Ukrainian].

17. Ivanov, S. Z. (1959). *Anastasii Yegorovich Zaikevich. Istoriko-biograficheskii ocherk [Anastasy Egorovich Zaykevych. Historical and biographical sketch]*. Kharkov [in Russian].

18. Kryvunenko, V. P. (2006). *Havsevych Petro Ivanovych (1879, Kyiv – 1920, pokhovanyi tam samo) [Petro Ivanovich Havsevych (1879, Kyiv – 1920, buried there too)]*. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy – Encyclopedia of Modern Ukraine*. Kyiv, vol. 5 (Vod - Hn), p. 277 [in Ukrainian].

19. Popovskii, M. (1990). *Delo akademika Vavilova [The case of Academician Vavilov]*. Moskva [in Russian].

20. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnesennia zmin do dodatka do Postanovy Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vidznachennia pamiatnykh dat i yuvileiv u 2020 rotsi» [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine "On Amendments to the Annex to the Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine "On Commemorating Commemorative Dates and Anniversaries in 2020"]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/455-20?find=1&text=%D0%92%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%84#Text> [in Ukrainian].

21. (1917). *Trudy 1-ho Vseukrainskoho Ahronomichno-Ekonomichnoho zizdu 22-26 zhovtnia 1917 roku u Kyievi. T. 1: Postanovy zizdu [Proceedings of the 1st All-Ukrainian Agronomic and Economic Congress on October 22-26, 1917 in Kyiv. Volume 1: Resolutions of the Congress]*. Kyiv [in Ukrainian].

Рецензенти:

С. С. Падалка, д. і. н., проф.;

Г. В. Салата, д. і. н., доц.

Надійшла до редакції: 09.12.2022 р.